

Вадим Модзалевський

(1882—1920)

Тихе життя провінційного українського міста... Чарівна природа Чернігівського Полісся. Чудові пам'ятники старої української культури. Горді спогади славного історичного минулого козацько-гетьманської України... Нові вогники національно-культурного відродження, далеко за межами Чернігова видимі. Тут широко розгорнулася наукова й громадська діяльність славно-звісного українського історика-архівіста, одного з найкращих знавців Гетьманщини XVII—XVIII ст. — В. Л. Модзалевського.

Вадим Львович Модзалевський народився 28 березня 1882 року у Тифлісі. Він походив з старого українського козацького роду, предки якого відігравали видатну роль в житті Стародубщини XVII—XVIII ст. Батько Вадима Львовича — Лев Миколайович Модзалевський був відомий російський педагог другої половини XIX ст., автор численних педагогічних творів. Мати Вадима Львовича походила з старого українського шляхетського роду Константиновичів. Вадим Львович учився в Петербурзі, в Пер-

старовини (Тарновського) та обраний був на керуючого справами Чернігівської Архівної Комісії, а водночас дістав посаду секретаря Чернігівського дворянства. Це було надзвичайно щасливе сполучення, яке визначило дальший науковий шлях Модзалевського, вдумливого дослідника історичного минулого Лівобережжя, видатного українського архівіста-археографа й глибокого знавця старого українського мистецтва.

Історична наука й замилювання в українській старовині — це було все для Модзалевського. Ще на шкільній лаві молодий кадет серйозно цікавився українським минулим. Рядовий саперний офіцер у Києві, він віддає головну увагу студюванню документальних матеріалів до історії України, зібраних у Києві, зокрема О. М. Ладзевським. Його невеличкі документальні розвідки, завжди дуже цікаві, з'являються на сторінках „Киевской Старинки“ (1904 року) та інших українських і російських наукових видань того часу. Він — дійсний член Українського Наукового Товариства в Києві, Чернігівської й Полтавської Архівних Комісій та інших наукових інституцій і товариств. У 1908 році вийшов у світ I том капітальної праці В. Л. Модзалевського — „Малороссийский Родословник“, що була справжньою енциклопедією історії лівобережно-українського шляхетства XVII—XIX ст. (Згодом, до 1914 року вийшло ще три монументальні томи цієї праці, останній том якої — п'ятий, — на превеликий жаль, так і залишився в рукописі). Значення цієї праці В. Л. далеко виходить за межі української генеалогії: це систематизована збірка критично перевіреного матеріалу до історії Лівобережної України XVII—XIX ст., яка з повним правом може бути порівняна до славнозвісного „Описання Старой Малороссии“ Лазаревського й яка забезпечила її авторів почесне місце в українській історіографії. Але наукові інтереси В. Л. Модзалевського були значно ширші за рамі генеалогічних і геральдичних студій (з останніх слід назвати його капітальну працю „Малороссийский Гербовник“, — спільно з В. Луколюним і Г. Нарбутом). Дуже важливі також археографічні публікації Модзалевського (головні видання: „Актовая книга Стародубьского Городового уряда 1693 года“, „Актовые книги Полтавского Городового уряда XVII в.“, вип. I—III, „Дневник Марковича, pp. 1735 — 1740“, „Материалы для биографии Стародубского полковника Тимофея Алексеевича“ та інші).

Доля судила В. Л. Модзалевському майже ціле життя займатися збіранням і публікацією історично-документальних матеріалів. Але глибокий і оригінальний дослідник, Вадим Львович завжди цікавився ширшими синтетичними питаннями історії України та історії української культури. Про це свідчать такі його праці, як, напр., „Очерки по истории Лохвицкой, Сенчанской, Чорнуської, Куреликой и Варвинской сотен“, „Перший військовий підскарбий Роман Ракушка“, не кажучи вже про посмертне видання його монографії „Гути на Чернігівщині“. Є відомості про те, що В. Л. працював над великою розвідкою про вибори козацької старшини на Гетьманщині.

Цей інтерес до синтетичних дослідів у царині українського минулого, поєднаний з глибоким захопленням, В. Л. старим українським мистецтвом, особливо яскраво позначився в невеличких, але поважних працях Модзалевського з історії українського мистецтва („Украинское искусство“, „Основные риси украинского мистецтва“). На превеликий жаль, головна праця Модзалевського в цій царині — „Очер-

шому Кадетському Корпусі та в Миколаївському Інженерному Училищі, курс якого він закінчив 1902 року. В 1902-1906 рр. В. Л. Модзалевський був на військовій службі в Києві. За участь у революційному русі (Вадим Львович, офіцер 14 Саперного батальйону, був причетний до відомого повстання саперів у Києві) він 1906 року був заарештований і ув'язнений у „Косому Капонірі“. Справа ця закінчилася для нього порівняючи благополучно, але Вадим Львович змушений був залишити Київ і переїхати до Петербургу, де в 1906—1911 роках він працював, як офіцер-вихователь у I Кадетському Корпусі. Ця робота зовсім не задовольняла Вадима Львовича, головню тому, що перешкоджала улюбленій ним науковій роботі. Вадима Львовича ввесь час тягло на південь, до рідної України. Лише в 1911 році йому пощастило здійснити свою давню мрію. Він переїхав до Чернігова, де був призначений завідувачем Музею української

ки искусства Старой Украины" залишилася незаконченою й так і не побачила світу.

Але тогочасне життя українське було надто суворе до цих наукових студій і плянів талановитого дослідника. Світова війна 1914—1918 рр. принесла й В. Л. Модзалевському чимало лиха. На спокійному обрії чернігівського життя з'явилися перші грізні хмари. Тяжко далася В. Л. ці роки. Повсякденна загроза бути відірваним од улюбленої наукової роботи важким каменем лежала на його душі. Політична атмосфера на Україні підчас війни була надто напружена. Недарма, щоденник В. Л. Модзалевського, ведений ним зокрема в 1915—1917 рр., повний найсміливіших передчувань. Все відувало бурю, а Модзалевський добре знав, що вона може знівечити всеняку його наукову роботу.

І прийшла революція. Прийшла раптово, грізно й велично-красиво. Де поділося сонце животиння невеличкого міста! Нібито всю „тиш да гладь“ чернігівську поніс з собою в могилу отой „незлюбивий генерал-управляющий акцизными сборами“ (П. І. Кручок-Голубов), що за смерть його згадує в своєму щоденнику В. Л. Модзалевський 27 лютого 1917 р. Хвиля нового життя захопила й архівного дослідника. Вадим Львович з головою поринув у вирій чернігівського громадсько-політичного життя. Про це він докладно і одверто розповідає в своєму щоденнику. Він і керуючий справами Губерніяльного Виконавчого Комітету, і член Ради при Губерніяльному Комісарі, і секретар Комісії в справах виборів до Українських та Російських Установчих Зборів, і військовий цензор, і комісар для охорони пам'яток старовини й мистецтва на Чернігівщині. Кілька разів висували його кандидатуру на губерніяльного комісара або на його помічника, але В. Л. від цього відмовився. Ввесь час він прагне культурної праці; для якої відкрилися широкі можливості. Він шільно повязує свою діяльність з українським національним рухом на Чернігівщині, входить до Союзу автономістів-федералістів, бере активну участь у „Просвіті“, організує курси українознавства й виставку української старовини й мистецтва. Він твердо ступив на цей шлях і цим шляхом муживо й чесно йшов до кінця.

Тяжкі були часи влітку і восени 1917 року. Передчуття грядучої катастрофи ввесь час тяжить над вразливою владчею Модзалевського. І він добре знав, звідки насувалася тая гроза на визволену від вікового гніту українську землю. „Большевири и максималири во всех областях и вообще партийность, — писав він в одному листі 14. VII. 1917 р., — такие язвы сегодняшнего момента, что заслоняют собой всякое „дело“, а между тем, теперь нужно только одно дело и дело, а деловых людей так мало!“. Почуттям глибокої тривоги зустрів Модзалевський вістку про большевицький переворот у Петрограді. „Будущее так темно, как никогда, — записує він у щоденнику 2. XI 1917 р. — Ужасная тоска на душе, руки опускаются и ничего не хочется делать, хотя дела так бели“. Але піднесений дух Модзалевського не здавався.

Але піднесений дух Модзалевського не здавався. І перші паростки нового українського державного життя знов запалюють в Модзалевського світлі надії на перемогу нації. „Все более и более выясняется разрыв Центральной Рады с большевиками, — пише він у щоденнику 6 грудня; — позиция Рады крепнет, а большевики терпят на Украине провал за провалом. Как-то добрее стало на душе: опять хочется работы“.

Але чернігівські раміці були вже надто вузькі для Модзалевського. На весні 1918 року він переїздить до Києва й береться до ширшої державної праці в царині української національної культури. Він працює в Міністерстві Народної Освіти як голова Архівно-Бібліотечної Секції, далі як начальник Архівного Управління й Всеукраїнського Головного Архіву. Крім того, він — член культурно-просвітньої комісії при Українській Мировій Делегації (де він обґрунтовує українські вимоги про повернення українських архівних матеріалів з Росії), член комісії для розгляду питань про герб та печатку Української Держави, секретар комісії для утворення Української Академії Наук, член Київського Софійського Комітету (для обслудування Собору св. Софії), член Археографічної Комісії при I Відділі Укр. Академії Наук.

Поступово В. Л. зосереджує свою роботу навколо Академії Наук і Українського Наукового Товариства. Ще восени 1918 року, з ініціативи В. Л. Модзалевського, утворено при Українському Науковому Товаристві Секцію Мистецтв. В своєму поданні до Ради Товариства В. Л. писав: „Сучасний мент в історії України рішуче вимагає поширення й поглиблення української культури. Коли правда, що кожна держава не може існувати без національно свідомого громадянства, то також правда, що національна свідомість досягається національною культурою, а остання не може бути без національного мистецтва“. Модзалевський був обраний на товариша голови Секції Мистецтв і розгортає тут велику наукову та організаційну працю. В 1919 році Українська Академія Наук обрала Модзалевського на посаду керівничого комісії для складання біографічного словника діячів українського народу й Української Землі і членом комісії для вивчення історії західно-руського та українського права при III Відділі УАН. Він складає широкі плани науково-дослідчої роботи в царині історії України. Здавалося, він досяг того, про що мріяв ціле своє життя.

Не судилося. Катастрофа, яку він передчував ще влітку 1917 року, нарешті, прийшла і саме з того боку, звідки він її чекав. Московська большевицька навала руйнує молоду українську державу —

„Потоптав веселі квіти,
Побив.. Поморозів“.

(Т. Шевченко).

І глибоко символічною була така передчасна смерть В. Л. Модзалевського. З серпня 1920 року, після важкої недуги, обірвалося це красиве, талановите й творче життя.

Проф. Ол. Оглоблин